

„9. Tagung — International Conference on Experimental Archaeology”,
Eindhoven (Holandia), 19–21 października 2001 r.

Ostatnie dwie dekady to burzliwy rozwój archeologii doświadczalnej w Europie, i choć początki jej sięgają przełomu XIX i XX wieku, to dopiero dwie prace Johna Colesa — *Archaeology by experiment*, wydana po polsku w tłumaczeniu Marii Miśkiewicz, oraz *Experimental Archaeology*¹ — przyczyniły się do pogłębionej dyskusji i wypracowania podstaw metodologicznych tej specyficznej gałęzi nauki o pradziejach. Jednocześnie w wielu ośrodkach muzealnych, będących również rezerwatami lub parkami archeologicznymi, zaczęto organizować festyny i pokazy mające w zamierzeniu organizatorów popularyzować wiedzę o odległej i bliższej przeszłości właśnie przy wykorzystaniu archeologii doświadczalnej. Obecnie imprez tego typu odbywa się na naszym kontynencie bardzo dużo — wymieńmy dla przykładu choćby Biskupin, Wolin, Chodlik, Grunwald, Lejre w Danii, Archeon w Holandii, Archéodrome we Francji, Pfahlbauten Fest w Szwajcarii i York w Wielkiej Brytanii. Jednakże narasta zarazem krytyczna ocena ich poziomu merytorycznego i obawa przed fałszowaniem obrazu minionych stuleci poprzez nadużywanie form jarmarczno-odpustowych. Troską archeologów zajmujących się działalnością eksperymentalną jest więc nie tylko doskonalenie warsztatu (np. w Lejre corocznie na ten cel przyznawane są granty), ale również możliwość wpływania na treść i kształt programów edukacyjno-popularyzatorskich.

Konferencja, która miała miejsce w Eindhoven w Holandii, poświęcona była różnym aspektom archeologii doświadczalnej, w tym jej funkcjonowaniu na pograniczu nauki, popularyzacji i dydaktyki. Organizatorami spotkania było Prehistorisch Openluchtmuseum w Eindhoven oraz Vereniging voor Archeologische Experimenten en Educatie (Association for Archaeological Experiments and Education), międzynarodowe stowarzyszenie prężnie działające od kilku lat i wydające „Bulletin for Archaeological Experiments and Education”. Ponad 100 uczestników konferencji przybyło z 15 krajów Europy. Byli wśród nich prawie wyłącznie archeolodzy zajmujący się także archeologią doświadczalną i problemami popularyzatorsko-dydaktycznymi oraz kilku amatorów-pasjonatów biorących na co dzień udział w pokazach i produkujących repliki starożytnych przedmiotów. Konferencję otworzyła dr Anneke Boonstra, dyrektorka Prehistorisch Openluchtmuseum, która wprowadziła zebranych w zagadnienia merytoryczne tej placówki, z powodzeniem popularyzującej od kilkunastu lat archeologię we wschodniej Holandii.

Następnego dnia wygłoszono 15 referatów. Y.M.J. Lammers z Uniwersytetu w Lejdzie i J.P. Flamman z Uniwersytetu w Amsterdamie skupili się na kierunkach rozwoju archeologii doświadczalnej (*Scientific experimental archaeology: a possibility?*), kwestionując zasadność łączenia jej z pokazami, gdyż tylko w nielicznych przypadkach, jak twierdzą młodzi badacze, taki związek nie szkodzi żadnej ze stron. M.J. Kaiser z Institut für Ur- und Frühgeschichte und Archäologie des Mittelalters we Freiburgu omówił w zarysie efekty swoich studiów nad funkcją neolitycznych motyk kamiennych, osadzanych w drewnianych drzewcach (*The functional explanation of Neolithic tinehoes in Europe*). Referent na podstawie analizy zabytków oraz doświadczeń z ich replikami przypuszcza, iż narzędzia te używane były nie tylko w rolnictwie, lecz również w ciesielce i wstępnej obróbce drewna. P. Kelterborn ze Szwajcarii przedstawił wyniki eksperymentów nad technikami mechanicznego pomiaru procesu krzemieniarskiego (*From experiment to archaeology by measurable flintknapping*), prezentując osobiście skonstruowane urządzenia, które odczytują siłę nacisku i dokonują pomiaru temperatur w trakcie obróbki konkrekcji krzemiennych różnymi narzędziami. Następnie R. Leineweber z Landesamt für Archäologie Sachsen-Anhalt, od wielu lat zajmująca się kwestią rekonstrukcji budowli oraz infrastruktury funebralnej, referowała efekty doświadczeń związanych z przepalaniem przedmiotów stanowiących wyposażenie repliki pochówku ciałopalnego (*Cremation — or — Study of fire-de-*

¹ J. C o l e s, *Archeologia doświadczalna*. Warszawa 1977; t e n ż e, *Experimental Archaeology*, London–New York–Toronto–Sydney–San Francisco 1979.

formed equipment of burial graves of the Romano Barbarian period). Na stosie zgromadzono wyroby ceramiczne, metalowe, szklane oraz z rogu i kości.

W. Lobisser z Institut für Vor- und Frühgeschichte Uniwersytetu Wiedeńskiego udzielił podstawowych informacji o powstałym niedawno muzeum archeologicznym w Elsarn w Dolnej Austrii (*Open air museum Elsarn — a Germanic farmstead from the Roman Era*), które stopniowo zapełniane jest rekonstrukcjami budowli germańskich z pierwszych wieków naszej ery i zamierza rozwijać różnorodne formy archeologii eksperymentalnej. Nawiasem mówiąc, w odległym o kilka dziesiąt kilometrów od Elsarn muzeum w Asparn an der Zaya działa aktywnie od 25 lat ośrodek doświadczalny, będący jedną z baz szkoleniowych Instytutu Archeologicznego w Wiedniu. Kolejne wystąpienie poruszyło uczestników konferencji, gdyż referent, J.-L. Ringot, Francuz działający w Niemczech, w żywiłowej formie przedstawił wyniki swych doświadczeń nad technikami powstawania malowideł jaskiniowych (*The prehistoric artist as a sprayer? A new hypothesis about colour application in prehistoric painting*), a w szczególności nad sposobem wydmuchiwania mieszanek ochry z dodatkami organicznymi przez rurkę kościaną i miękką tubę wykonaną ze skóry. G. Schulte-Dornberg z Institut für Ur- und Frühgeschichte Uniwersytetu w Kolonii skupiła się na problematyce odczytania drogą postępowania doświadczalnego funkcji otoczek znalezionych w trakcie wykopań na paleolitycznym stanowisku w Andernach-Martinsberg (*Used pebbles in the Magdalénien layer of Andernach-Martinsberg — an experimental approach*). Badania są w toku i pierwsze konkretne wnioski można będzie sformułować w 2002 roku. R. Tichý ze Społeczności experimentální archeologie, Všestary w Czechach, opisał podróż morską o długości 290 km z wyspy Samos do Atyki repliką dębówki odkrytej na neolitycznym stanowisku w Tsangli nad jeziorem Bracciano we Włoszech (*Expedition Monoxylon 1995 and 1998*), celem sprawdzenia użyteczności łodzi w warunkach morskich.

Wiele wątków związanych z badaniami naukowymi, edukacją archeologiczną i popularyzacją archeologii w społeczeństwie hiszpańskim zawierało wystąpienie P. Gonzalez Marcén z Departamento d' Antropologia i Prehistoria w Bellaterra (*Archaeology, research and education in Spain: integrated experiences*). Referentka zwróciła uwagę na odmienną tradycję w społecznym kreowaniu wiedzy o przeszłości w krajach basenu Morza Śródziemnego w porównaniu z krajami Europy środkowo-zachodniej i północnej. U. Drews z Wikinger Museum Haithabu opisała lekcje muzealne dla młodzieży szkolnej (*Experimental archaeology in museum mediation*), w których pokazy technik archeologii doświadczalnej umiejętnie łączone są z wykładami poświęconymi wczesnemu średniowieczu Europy zachodniej i północnej. W. Piotrowski i W. Zajączkowski z Muzeum Archeologicznego w Biskupinie skupili się na próbie oceny jakości pokazów archeologii doświadczalnej podczas festynów biskupińskich (*Archaeology by experiment and public — on the example of Biskupin Archaeological Festivals*), oraz stopnia zaangażowania się w te prezentacje publiczności. Kwestia jest o tyle istotna, że bez wysiłku podnoszenia poziomu merytorycznego i udoskonalania formy przekazu imprezy podobnego rodzaju będą wypaczeniem szczytnej idei popularyzacji archeologii. I. Poroszlai z Matrica Museum w Százhalombatta na Węgrzech scharakteryzowała organizację rezerwatu archeologicznego (*Reconstructing the past — Archaeological Park Százhalombatta, Hungary*), tworzonego w obrębie przebadanego cmentarzyska kurhanowego z epoki brązu. Planowana jest rozbudowa kwatery archeologii doświadczalnej i wzniesienie rekonstrukcji kilku budowli z epoki brązu i żelaza. Kolejny przedstawiciel Społeczności experimentální archeologie z Všestary, O. Tikovský, scharakteryzował w dużym skrócie działalność czeskich ośrodków archeologii doświadczalnej na przełomie XX i XXI stulecia (*Experimental Archaeology in Czechia at the turn of the Millennium*) podkreślając różnice w etapach ich rozwoju i brak wspólnej strategii na przyszłość. Także pracownicy ośrodka we Všestarach, położonego nieopodal Hradec Králové, R. Tichý i R. Théry, poruszyli problem budowania lokalnego centrum archeologii doświadczalnej (*The Experimental Archaeology Centre of Všestary (Czechia)*), prawie od podstaw (projekt zainicjowano w 1996 r.), przy wykorzystaniu pomocy licznych instytucji (muzeów, stowarzyszeń, fundacji) bogatego w tradycje regionu. W ostatnim wystąpieniu drugiego dnia konferencji T. Bader z Keltenmuseum w Hochdorf koło Stuttgartu zaprezentował na przezroczach niedawno wzniesioną rekonstrukcję zagrody celtyckiej (*A Cel-*

tic farmstead is being reconstructed), którą tworzą budynek mieszkalny (jego trzcinowy dach o powierzchni 200 m został położony przez specjalistów z Muzeum Archeologicznego w Biskupinie), półziemianka produkcyjna, piwniczka blisko poletka z wysiewanymi przez Celtów roślinami oraz spichlerz o ścianach wyplatanych z cienkich gałęzi.

Jako pierwszy w ostatnim dniu konferencji wystąpił E.J. Zimmermann ze Szwajcarii (*From the object to the mould — is there a connection between the microstructure of a cast object and its mould material used?*), który zaprezentował wyniki badań (w ramach grantu z ośrodka w Lejre) nad strukturą odlewanych przedmiotów brązowych, mających na celu zorientowanie się, z jakiego materiału wykonana była forma. W trakcie początkowego etapu doświadczeń zastosowano metodę analizy mikroskopowej DAS (Dendrite Arm Spacing), pozwalającą na identyfikację podstawowych różnic składu chemicznego odlewu w zależności od rodzaju użytej formy. Jednakże dopiero zamknięcie całego cyklu eksperymentów pozwoliło na sformułowanie szerszych wniosków. Również M. Trachsel z Uniwersytetu w Zurychu omawiał efekty doświadczeń z odlewnictwem brązu (*Back to archaeology ... after 13 years of bronze casting experiments*). Referent krytycznie ocenił wieloletni program archeologii doświadczalnej, obejmujący zarówno badania laboratoryjne, jak i pierwsze analizy materiału zabytkowego, przeprowadzane podczas prac wykopaliskowych. C. Sestier i M.C. Frere Sautot z Association pour l'Archéologie en Bourgogne w Dijon wystąpili z próbą podsumowania osiągnięć 10-letniego projektu (*Ten years after*), realizowanego na terenie znanego ośrodka Archéodrome i obejmującego różnorodnie doświadczenia w zakresie paleometalurgii oraz efektów oddziaływania ogniem na surowce, od organicznych począwszy, a na kamiennych i obsydianowych kończąc. Natomiast D. Vorlauf z Magistrat der Stadt Frankenberg (Eder) w Niemczech, w swoim wystąpieniu (*Archaeological finding and experiment on the example of a late Bronze Age grave mound*), skupił się na problemie celowości dokonywania eksperymentów na zabytkowych przedmiotach jeszcze w trakcie badań wykopaliskowych. W tym przypadku doświadczenia miały miejsce na cmentarzysku z późnej epoki brązu w Lanbergen koło Marburga, eksplorowanym w latach 1983–1987.

Starannie przygotowane, jasno i efektownie przekazane słuchaczom wystąpienie, zaprezentował A.J. Jones z York Archaeological Trust w Anglii (*Experiences with replica warp weighted looms*), który podkreślił udział w eksperymentach archeologicznych dzieci i młodzieży szkolnej. L. Williams z Thornbury koło Bristolu omówiła doświadczenia z pływania dłubanką przy użyciu jednego wiosła (*Single bladed canoe paddles of the UK and Ireland: investigations and experiments*). Testowano repliki wiosł znajdujących w bagnach angielskich i irlandzkich, datowanych na okres od neolitu po średniowiecze. Jak wykazały badania, posługiwanie się jednym wiosłem wymaga dużej wprawy i stałej kontroli pozycji ciała w łatwo wywrotnej dłubance. Ostatni referat, wygłoszony przez A. Tamboer z Driebergen w Holandii, poświęcony był roli kopii dawnych instrumentów muzycznych (*Reconstructions of archaeological instruments in education and research*), w przedsięwzięciach popularyzatorsko-edukacyjnych. Prezentowane przykłady obejmowały fujarki i piszczałki z epoki kamienia, lury z okresu brązu, fletnie starożytnych Rzymian i wczesnośredniowieczne liry.

Przybyli na konferencję badacze mogli zapoznać się także z posterami dotyczącymi następujących tematów: *Handwork in experiment* (przygotowała U. Drews z Muzeum w Haithabu), *Open air museum Elsarn — A Germanic farmstead from the Roman Iron Age* oraz *Experimental archaeological attempts on wood technology and on methods of conserving flesh in Hallstatt late Bronze Age* (autorstwa W. Lobissera), *The Wilhelminaoord Workshops 2002* (opracowane przez dwójkę Holendrów — E. Molsa i I. Rappoldta), *Possibilities of experimenting in functional interpretation of ceramics* (przygotowane przez A. Naschinski z Hamburga), *Planned reconstruction of the Slavonic settlement Riewend* (projekt F. Peise z Museumsdorf Düppel w Berlinie) oraz *Tree, new life* — rodzaj impresji graficznej o metodach odtwarzania roślinności leśnej (pomysłu M. Siwek, również z Museumsdorf Düppel). Godnym szczególnej uwagi wydaje się poster F. Peise, sygnalizujący, że po dłuższej przerwie wraca w niektórych kręgach archeologów niemieckich zainteresowanie powołaniem muzeum bądź rezerwatu archeologicznego w oparciu o wybrane obiekty

kultury wczesnosłowiańskiej między Odrą i Łabą; w tym wypadku mowa o nadrzecznej osadzie i gródku wczesnośredniowiecznym w Riewend koło Magdeburga.

Wnioski płynące ze spotkania w Eindhoven są dwojakiej natury. Po pierwsze, wciąż brakuje jednego ośrodka, który spełniałby rolę centrum informacji i konsultacji dla rozproszonych po całym europejskim kontynencie instytucji zajmujących się archeologią doświadczalną. Powstają nowe parki i rezerwy archeologiczne rozwijające działalność eksperymentatorską, lecz większość z nich nastawia się na pokazy i profity płynące z jarmarków i festynów. Archeolodzy, zajęci własnymi badaniami, często nie mają wpływu na to, czy grupy pasjonatów przestrzegają wymogów metodologiczno-warsztatowych. Z drugiej strony, istniejące już od dawna ośrodki archeologii doświadczalnej — np. w Lejre, Butser Farm, Yorvik, Biskupinie, Düppel, Archéodrome — doskonałą i rozszerzają zakres swych działań na tym polu, jednakże postęp w tych renomowanych placówkach nie przekłada się na szerszą skalę. Żadna konferencja nie będzie stanowiła przełomu w żywiotowo rozwijającej się praktyce dowolnego wykorzystywania technik archeologii eksperymentalnej, jeśli nie powstanie powszechnie uznane gremium nadzorujące i zdolne ukierunkowywać przedsięwzięcia doświadczalne. Z całą pewnością efektywnym posunięciem byłoby organizowanie okresowych spotkań eksperymentatorów w celu wypracowania wspólnych postanowień o charakterze metodologicznym, warsztatowym i popularyzatorsko-edukacyjnym, wspartych przykładami doświadczeń w terenie — i tu wzorem w pewnym zakresie mogą być zakończone 40 lat temu archeologiczne obozy szkoleniowe w Biskupinie.

Większość wystąpień konferencyjnych opublikowano w: *Experimentelle Archäologie in Europa. Bilanz 2002*, M. Fansa red., Oldenburg 2003.

Wojciech Piotrowski